

KUR'AN'I OKUMA VE ANLAMAMIN NİTELİĞİ ÜZERİNE
ON THE CHARACTERISTIC OF READING AND UNDERSTANDING THE QUR'AN¹

Ömer ÖZBEK²

ÖZET

Bu çalışma ilk bölümde tilavet etmek anlamında bir okuma ve ikinci bölümde anlamaya yönelik okuma ile bunların nasıl olması gerektiğine ilişkin önerileri barındıran bir özelliğe sahiptir. Yapılan tespitlerden hareketle kısaca Kur'an okurken doğru biçimde bir okumaya nasıl ulaşılabileceğine ilişkin öneriler, yapılan bariz hataları da içeren örneklerle sunulacaktır. Kur'an'ı anlamaya yönelik okumanın nasıl olması gerektiğine dair daha önce yapılan bazı çalışmaların vardıkları sonuçların ve elde edilen diğer kaynaklara ilişkin verilerin değerlendirilmesi ile konunun daha açık bir şekilde ortaya konulması önemlidir. Bu nedenle çalışma ibadet için okuma ile anlamak için okuma gibi iki farklı okumanın birleştirilmesi amacını taşımaktadır.

Kur'an okumanın, harflerin mahreç ve sıfatlarından başlayarak tecvîde riayet etmek gibi önemli kuralları bulunmaktadır. Harflerin doğru seslerle telaffuz edilmesi, tilavetin doğru yapılmasına yönelik bir adımdır. Ancak bir harfi doğru çıkarmak Kur'an'ı doğru okuyabilmek için tek başına yeterli değildir. Harflerin sıfatlarına ve tecvîd kurallarına riayet edilmeden yapılan okuyuşlar, kıraat âlimleri tarafından hatalı sayılmıştır. Kur'an okuyan kişi onun anlamını bozacak bir okuyuştan kaçınmalıdır. Kişinin ibadetleri için makbul bir okuyuşta yeterli düzeye ulaşması ve bunu gerçekleştirecek yöntemi bilmesi gerekir.

Kur'an'ı anlamaya yönelik okuma da onun doğru telaffuzla okunması gibi Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar uzanan bir sürece sahiptir. Bu okuma, Allah kelamının nüzulünden bugüne değin anlaşılması ve yorumlanması çabasından başka bir şey değildir. İslam kültür tarihi boyunca İslami ilimlerin temel konusu olan Kur'an, günümüzde de hala ilahiyat fakülteleri başta olmak üzere her ortamda anlama çabalarının konusu olmaya devam etmektedir.

Kur'an okuma kıraat ilminin konusu iken onu anlamaya yönelik okuma tefsir ilminin konusu olarak karşımızdadır. Bu çalışma ayrıca iki tür okumanın birbirine olan desteğini ortaya koymaya çalışacaktır. Bu nedenle metin her ikisinin de ayrı bir şekilde yollarını tanımlayan, yorumlayan ve değerlendiren bir ürün olmayı amaç edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, Tilavet, Okuma, Anlama.

ABSTRACT

In the first part, this study has a reading in the sense of recitation and in the second part it contains the suggestions for reading and understanding how to understand them. Based on the findings, suggestions on how to reach a correct reading while reading the Qur'an will be presented with examples including obvious mistakes. It is important to clarify the issue by evaluating the results of some previous studies on the reading of the Qur'an, and the data obtained from the sources. Therefore, the study aims to combine two different readings such as reading to understand with reading for worship.

There are important rules of reading the Qur'an, such as adherence to tajweed starting from the origins and adjectives of letters. Pronouncing letters with correct sounds is a step towards making the recitation correct. However, correct ejecting a letter is not enough to read the Qur'an correctly. Readings made without observing the adjective rules of the letters and the rules of tajweed were considered wrong by the Qiraat scholars. The person who reads the Qur'an should refrain from a reading that distorts his meaning. One should reach a sufficient level in a acceptable reading for worship and know the method to accomplish this.

¹ Bu çalışmanın ham hali '29 Eylül 2019 tarihinde Kayseri'de düzenlenmiş olan 2. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, ERÜ İlahiyat Fakültesi, e-posta: omeroz@erciyes.edu.tr, ORC-ID: 0000-0001-7668-1701.

Reading to understand the Qur'an is like reading it with the correct pronunciation that has a period extending from the period of the Prophet to the present day. This reading is nothing but an effort to understand and interpret the word of Allah from the coming of the present. The Qur'an, which has been the main subject of Islamic sciences throughout Islamic cultural history, continues to be the subject of understanding efforts in every setting, especially in theology faculties.

While reading the Qur'an is the subject of science of Qiraat, it is the subject of science of interpretation of reading exegesis to understand it. This study will also attempt to demonstrate the support of two types of reading. Therefore, the text aims to be a product that defines, interprets and evaluates the ways of both in a separate way.

Keywords: Qiraat, Qur'an, chants, reading, understanding.

GİRİŞ

Kur'an'ın bir ibadet olarak tilavet edilmesi, namazda veya namaz dışında kıraat edilerek sevaba ulaşılması gayreti Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar uzanmaktadır. Aynı şekilde Kur'an'ın anlamak için okunması olgusu da aynı geçmişe sahiptir. Bu okumalar halen ilköğretim düzeyinden yüksek öğrenime kadar eğitimin her kademesinde İslami eğitimin süreçlerine konu edilmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın hem sevap kazanmak için hem de anlamak için okunması çabaları devam etmektedir.

Bu çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde tilavet etmek anlamında bir okumanın nasıl olması gerektiğine ilişkin tespit ve öneriler ele alınmıştır. Burada Kur'an'ı herhangi bir şekilde okumayı öğrenmek değil doğru ve anlamını bozmayan bir okuyuşun nasıl olacağı konu edilmiştir. Günümüzde çok küçük yaşlarda anne babadan (dede ve nineden) şifahi olarak öğrenilen dualardan sonra kısa sürelerin ezberlenmesi ile başlayan Kur'an okuma süreci, yüksek öğrenimde ilahiyat fakültelerinde bazı sürelerin ezberlenmesi ve Kur'an'ın tamamının yüzünden okunması şeklinde sürmektedir. Baştan sona arada farklı konularda da okunma çabasının devam ettiği bu süreç, içinde doğru okumaya ulaşana dek karşılaşılan birçok sorunu barındırmaktadır. Eğitimin her aşamasındaki sorunları ele alarak onlara çözüm önerileri sunmak bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Bu nedenle konunun uzmanı olmayan bir Müslüman için Kur'an'ı doğru bir şekilde okuma ve Kur'an'ın anlamını bozmadan tecvîdine riayetle yapılacak kıraatin neleri gerektirdiğine ilişkin aşamaları ve bunlara ilişkin sorunlara birtakım çözüm önerileri getirmek bu çalışmanın birinci bölümünün amacını teşkil etmektedir.

İkinci bölümde anlamaya yönelik okuma ve bu konuda dikkat edilmesi gereken hususlarla Kur'an'ın anlaşılmasında doğru bir sonuca götüren okumanın nasıl olması gerektiğine ilişkin konular ve sorunlar ele alınacaktır. Kur'an'ı anlamaya yönelik okuma söz konusu edilince oryantalistlerin okumaları ve çözümlenmeleri ile ilgili sorunlar bu çalışmada konu edilmeyecek, ancak kısaca temas edilerek geçilecektir. Çünkü oryantalistler tarafından her dönemde Kur'an'ı anlamaya yönelik çabalar sürdürülmüş ve bu çabalar bazen iyi niyetle bazen de kasıtlı yapılmıştır. Bu nedenle oryantalistlerin Kur'an'ı anlamaya yönelik okuma çabaları müstakil bir çalışmaya konu edilecek kadar geniştir. O halde ikinci bölümde ele alınacak konu inanan ve onun kendisiyle gönderildiği dili olsun ya da olmasın Kur'an'ı anlamak için okuyan Müslümanların çabalarına katkı sağlamaya yönelik olacaktır.

Kur'an Allah kelamıdır. Allah, yarattığı kullarına gönderdiği kelamı olan Kur'an'da onu okumayı emretmesinin yanı sıra birçok yerde de anlaşılmasına yönelik emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bizi bu çalışmaya sevk eden temel saik Kur'an'da her iki okumaya yönelik ayetlerin de çokça bulunmasıdır. Yine konu ile ilgili hadisler de bu ayetleri destekler mahiyettedir. Bir diğer sebep ise gerek internet ve televizyonlarda gerek yazdıkları yazılarda bazı ilahiyatçı ya da araştırmacıların "Ayetin mesajını anlamak yerine seslendirmesine daha çok özen gösteriyoruz. Daha güzel nasıl okurum. Kur'an'ın indiriliş gayesi yaşanmaktır?"³ Şu harfi nasıl çıkaracaktın bu kuralı nasıl uygulayacaktın gibi uğraşlardan kurtulup Müslümanlar Kur'an'ı anlamaya ve yaşamaya bir türlü geçemiyor!" tarzında söylem ve düşüncelerinin bulunmasıdır. Bunun yanında anlamaya yönelik çaba nasıl olacak ve kendisini anlamaya çabalayacağımız Kur'an'ın bu anlamaya etki edecek özellikleri nelerdir? gibi sorulara da cevap

³ <https://www.youtube.com/watch?v=qaHcGfvqVHE> E.T. 01.09.2019. "yaşanmasıdır" şeklinde ifade edilebilecek kelime ilgili videodan aynıyle alındığı için değiştirilmemiştir.

aranmaya çalışılacak olan bu yazıda, elimizde mevcut, konuyla alakalı kaynaklardan da istifade edilecektir.

A. KUR'AN'IN DOĞRU OKUNMASI (KIRAAT, TİLAVET)

1. Kur'an'ı Okumanın Gerekliliği

Kur'an kelimesi “okumak” ve “okunan şey” anlamındadır. Çok okunması gerektiği ve okunduğu için son ilahi kitaba bizzat onu indiren Allah Teâlâ “Kur'an-ı Kerim” adını vermiştir. “O elbette Kur'an-ı Kerim'dir, (değerli bir Kur'an)'dır. Korunmuş bir kitaptadır.” (56/Vâkıa 77-78). Ona verilen bu ad onun okunmasına bir tavsiyeyi de içinde barındırmaktadır.

Kur'an-ı Kerim başka bir ayette kendisini, “Allah'ın, hak olarak okunan ayetleri” (3/Alî İmrân 108; 45/Câsiye 6) şeklinde tanımlamaktadır. Bu bir anlamda okunmak suretiyle gelen vahyin Allah kelamı oluşuna ve onun tilavet edilmesinin önemli olduğuna yapılan bir vurgudur. Kur'an'ın bizzat yüzünden ya da ezberden okunması kendi başına bir ibadettir. Aynı zamanda Fatıha ve bir ilave surenin okunması anlamında kıraat, namaz gibi temel bir ibadetin önemli bir rüknüdür. Hadîs-i şerifte namazın dinin direği olarak tanımlanması (Aclûnî, 1985: II/31; Ahmed b. Hanbel, 1995: V/231, 237; Tirmizî, “İmân”, 8) ondaki bu okuma anlamındaki kıraati de önemli ve gerekli kılar.

Kur'an'ı ilk okuyan, ilk doğru okuyan ve doğru okunması için gayret sarf eden, sabırla ashabına ilk öğreten Hz. Peygamber'dir (sas). İlk muhataplarının Araplar olması sebebiyle apaçık Arapça bir dil ile nazil olan Kur'an ashâb (rhm) tarafından doğru okunmaya hatta ezberlenmeye gayret edilmiştir. Doğru okuma gayretinin en belirgin ve yaygın delili Hz. Ömer (ö. 37/657) ile Hişam b. Hakem (ö. 15/636'dan sonra) olayıdır. İlgili rivayet şu şekildedir:

“Ömer b. el-Hattab (ra) dedi ki: Hişam b. Hakem b. Hizâm'ı Furkan suresini⁴ Allah Rasulü'nün (sas) bana okutmuş olduğu, benim okuduğumdan başka bir şekilde okuduğunu duydum. Nerede ise (kızgınlığımdan) üzerine atılacaktım, (Namazı bitirip) dönünceye kadar bekledim, sonra ridasını göğsünün üzerinde topladım, onu Allah Rasulü'nün (sas) yanına götürdüm ve dedim ki; ben, bu şahsı Furkan Suresi'ni sizin bana öğrettiğinizden başka türlü okuyorken duydum. (Allah Rasulü) bana dedi ki: Hişam'ın (ra) yakasını bırak. Sonra ona: “oku” dedi. O da okudu. (Allah Rasulü) dedi ki: “Böylece nazil oldu”. Sonra bana dedi ki: “Oku”. Ben de okudum. (O zaman) buyurdular ki: “Böylece nazil oldu. Muhakkak ki Kur'ân yedi harf üzere nazil olmuştur, bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyunuz.” (Abdulkaki, M. F., Hadis no: 448. 1949: I/175-176).

Eğer lafzını doğru okuma konusunda o kadar hassas olmasaydı Hz. Ömer (ra) Hişam b. Hakem'i (ra) yakasından tutarak Hz. Peygamber'e (sas) götürmez ve kendi okuduğundan farklı olanı ona tashih ettirmezdi. Zira Kur'an'da kıraat farklılıkları ile ilgili olarak çok ciddi anlam değişmesi bulunmamaktadır.

Diğer bir husus, bize her konuda örnek olan Hz. Peygamber'in (sas) Kur'an okuduğunda Allah tarafından kendisiyle müşrikler arasına ilahi bir perdenin çekilmesidir. Bu perdenin kıyamete kadar Kur'an'ı okuyan her mümin ile onların düşmanı olan kafirler arasına da çekilecek olmasında şüphe yoktur. Rahmeti, koruması ve emniyetine alması şeklinde izah edilebilecek bu manevi perde ile Allah müminleri kafirlerin onlara vermesi muhtemel olan zararlardan koruyacaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, “Biz, Kur'an okunduğu zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü (perde) çekeriz.” (17/İsrâ 45) buyrulmuştur. Bu da Kur'an'ın lafzını okumanın gerekliliğine önemli bir delil olarak gösterilebilir.

2. Kur'an'ın Doğru Okunması Zarureti

Kur'an'ın okunması zaruretiyledir ki, İslami ilimler arasında onun edasının keyfiyetini ve okunma şekillerini irdeleyen bir ilim dalı olan “kıraat ilmi” teşekkül etmiştir. (bkz. İbnü'l-Cezerî, 1350a: 3) Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği).⁵ Kıraat ilminin tanımını yapan ilk kişi olarak onu

⁴ Furkan Suresi, Kur'an-ı Kerim'in 25. suresidir.

⁵ Râgıb el-İsfahânî'nin vefatı ile ilgili mülahazalar için bkz. Kara Ö. (2007). “Râgıb el-İsfahânî” Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul: XXXIV/398.

“Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaya denir” (İsfahânî, 2001; 842) şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım Kur'an'ın okunma zarureti vurgulayan bir tanımdır. Günümüzde Kur'an'ın doğru okunması zarureti kendisi ile ilişkilendirebileceğimiz bir husus da İlahiyat Fakültelerinde halen lisans düzeyinde okutulan Kur'an Okuma ve Tecvîd, Güzel Kur'an Okuma vb. derslerin bulunmasıdır. Bunlar tümüyle Kur'an'ı doğru okumayı öğretecek donanımlı ilahiyatçılar yetiştirme amacına yönelik olarak okutulmakta olan derslerdir. (bkz. Şenat, 2016: 217). Yine bu fakültelerde yüksek lisans olarak açılan Temel İslam bilimleri kıraat bölümü de Kur'an'ı doğru düzgün ve usulüne göre okumanın zarureti konusu ile ilişkilendirilebilecek bir konumdur. Bu yüksek eğitim alanları bir tarifile dili hatadan korumanın (el-Kâdî, 1955: 5) ve kıraat ilminin uzmanlarını yetiştirmenin amaçlandığı lisans üstü bölümlerdir.

Kur'an doğru okunmadığında anlamının bozulması gibi bir sonuç ortaya çıkar ki, bu da doğru okunmasının en önemli zaruretlerinden biri olduğunu göstermektedir. Kur'an'ı doğru okumak ayetleri doğru okumakla, ayetleri doğru okumak kelimeleri doğru okumakla, kelimeleri doğru okumak da harfleri doğru telaffuz ederek tam mahrecinden yani çıkış yerinden çıkarmakla olur. O halde Kur'an'ı doğru okuma zaruretinin gereğini yerine getirmek için en önemli husus harflerin, mahreçlerinden ve doğru sıfatları ile çıkarılmasıdır denilebilir.

Kur'an'ı Yüce ve her yönden mükemmel sıfatlarla muttasıf olan Allah Teâlâ, mükemmel kelâmı olarak indirmiştir. O, ne önünden ne arkasından batılın (bkz. 41/Fussilet 42) yaklaşabildiği, insanlar ve cinler bir araya gelseler ve Allah'tan başka diğer tüm varlıkları yardıma çağırırsalar ve tüm imkânları seferber etseler dahi asla bir ayetinin benzerini getiremeyecekleri (bkz. 2/Bakara 23-24; 17/İsrâ 88) mükemmel bir kitaptır. Bu nedenle onun okunması da ona yakışır biçimde hatadan uzak ve doğru olmalıdır. Bu mükemmel kelâmı, rastgele ve yanlış bir şekilde okumaları ile insanların hatalı ve kusurlu bir metin haline getirmeleri Kur'an'ın ve onu gönderen Yüce Sahibinin şanına yakışmaz. Bu nedenle bizzat Kur'an'ın kendisinin böyle mükemmel bir kitap olması da tek başına onun doğru okunmasının bir zarureti olarak görülebilir.

Namaz olmadan din (İslam), Fâtiha (kıraat) olmadan namaz olmayacağına göre kıraati sahih bir seviyeye ulaştırmayan mümin bunu gerçekleştirmeye kadar tam anlamıyla namazı düzgün olamayacak, her daim affedilmesini Allah'tan umduğumuz hatalarla (sevabı) eksik bir namaz kılacaktır. Ancak özellikle Fatiha suresinde yapılan ve anlamı bozan harf hatalarının namazı da bozacağını ve böyle bir namazın iadesinin gerekeceğini söyleyen âlimler de olmuştur. (bkz. Bilmen, 1970a: 219; Halebî, 1973: 283; Ateşyürek, 2011: 159). Elbette kimi fukahâ tarafından bu konuda hüküm avama göre verilmiş ve ilim ehline yanlış okuma konusunda cevaz verilmemiştir.

O halde Kur'an'ı doğru okuma bir zarurettir. Kur'an'ı neslimize doğru aktarmak, sağlam ve düzgün bir namaz kılabilmek için onu doğru bir şekilde okumalıyız.

3. Kur'an Okurken Yapılan Bazı Önemli Hatalar

Kur'an okurken yapılan hataların başında yirmi sekiz harften birini ya da birkaçını hiç çıkaramadığı halde onları öğrenmeye çalışmamak, sürekli yanlış okumaya veya başka bir harfle okumaya devam etmek gelir. Kişi yanlışını düzeltmeye çabaladığı süreçte yanlış okuduğundan mazur sayılır. Ancak hem yanlış olduğunu biliyor hem de yanlışını düzeltmeye gayret etmiyor ve bu durumu da önemsemiyorsa onun yaptığı doğru değildir. Allah namazla ve namazda kıraatle sorumlu tuttuğu kullarının tümünü Kur'an'ın harflerini çıkarabilecek kabiliyette yaratmıştır. Bunun dili de milleti de yoktur. Alıştıkları için bazı harflerde zorlanabilecek kimseleri dikkate alır ve bazı harfleri normalde de hiç çıkaramayan (peltek, ra'yı söyleyemeyen vs.) bazılarını hariç tutacak olursak herkes Kur'an elifbasındaki harfleri belli bir eğitimle doğru çıkarabilir. Aksi takdirde Allah kullarından bir kısmı hariç çoğuna teklîf-i mâ lâ yutak yapmış (gücünün yetmediğini yüklemiş) olacaktır ki bu muhaldir. Çünkü Allah asla kuluna gücünün yetmeyeceğini yüklemez. (2/Bakara 286). Ancak azaları tam olmak, bedensel ve zihinsel bir eksiği bulunmamak şartıyla. Örneğin dişi eksik, damağı delik, boğazı yaralı, dili yarılmış vs. engeli bulunan birinin, harfin çıkarıldığı azasında noksanlık olsa o harfi çıkarabilmesi mümkün değildir. Böyle bir kimse çıkarması gereken harfe en yakın sesle harfi telaffuz eder, Kur'an'ını okur ve namazını kılar.

Burada örneklendireceğimiz hatalar fiziki bir eksiği bulunmayan ve dolayısıyla eğitilebilecek kimselere göredir. Avama verilen ruhsat ile ilim ehli için verilecek hüküm birbiri ile aynı olmamalıdır. Örneklerimizi, kendisi olmadan namazın olmayacağı Fâtiha suresi ve en kısa sure olduğu için namazda okunması en çok tercih edilen Kevser suresi ile yine kısa surelerden bir diğeri olan Nasr suresinden vereceğiz.

Birinci Örnek: Fâtiha suresinin son ayeti olan *غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ* ayetindeki ikinci kelime olan *الْمَغْضُوبِ* kelimesini *الْمَأْدُوبِ* şeklinde okumak.

Burada ğayn (غ) harfi elife (ا), (ض) harfi ise dâl (د) harfine çevrilmiştir. Bu türden bir hatalı okuma halkımız arasında oldukça yaygındır. Elbette avam bu konuda mazur sayılabilir. Ancak bu şekildeki bir okumayı ilahiyat fakültesi öğrencilerinin yapması gerçekten üzücüdür. Molla Aliyyü'l-Kârî'ye (ö. 1014/1606) göre ğayn (غ) harfi doğru okunsa da sadece (ض) harfi dâl (د) harfine çevrilmiş olsa bile namaz bozulur. (Ali el-Kârî, 1948: 39). Araplar ise bu harfi daha çok zâ (ظ) ve tâ (ط) harfi ile karıştırırlar. İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) göre de bu ayetin son kelimesi olan *الضَّالِّينَ* kelimesindeki dâd (ض) harfini, zâ (ظ) okumak manayı değiştireceği için bu okuyuş namazı da bozar. (İbnü'l-Cezerî, 2001b: 146). Müslüman namazını bozacak hatalara düşmemek için okuyuşunu tashih etmeli, harfleri doğru çıkarmayı öğrenmeli ve öğreninceye kadar mazur sayılsa da ömür boyu bu yanlışlara düşmeyi sürdürmemesi için en kısa zamanda çalışıp öğrenmesi gerektiğini bilmelidir.

İkinci Örnek: Kevser suresinin *إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوْنُورَ* şeklindeki ilk ayetinin ikinci kelimesi olan *أَعْطَيْنَاكَ*'yi *أَعْطَيْنَاكَ* şeklinde ve *وَأَنْحَرُ* kelimesini *وَأَنْحَرُ* şeklinde okumak.

Bu surede yapılan aynı türden yanlış okumalar da oldukça yaygındır. Kevser suresinin ilk ayeti “Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.” (108/Kevser 1) anlamındadır. Buradaki *أَعْطَيْنَاكَ* kelimesi “sana (çok nimet) verdik” anlamında iken *أَنْحَرُ* şeklinde okunduğunda anlam “seni getirdik” biçimine dönüşmektedir. Bu ifade anlamsız olduğundan kıraat bozulacak ve namaz fesada uğrayacaktır. Fâtiha'dan sonra okunan zammî sure veya üç ayet Hanefilere göre vaciptir. Vacibin terki ise sehiv secdesi gerektirir. Çünkü burada kıraat kalmamış sanki hiç okunmamış gibi olmuştur. Ancak bu kasten yapılsa namaz bozulur ve kişi bu durumda Kur'an'ı hafife ve alaya almış olacağı için bir büyük günah işlemiş olur. (Mavsîlî, D. İ. 1969: I/37; bkz. Karaman, H., Bardakoğlu A. ve Apaydın Y., 1998: I/241-242; Yazıcı, S., 2004: 103)

İkinci ayette yapılan hatada durum daha vahimdir. “O halde Rabbin için namaz kıl ve **kurban kes (deve boğazla)**” anlamında olan ikinci ayetteki *وَأَنْحَرُ* kelimesi “büyük hayvan (deve veya sığır cinsi bir hayvanı) kurban et” anlamındadır. Bu kelimeyi *وَأَنْهَرُ* şeklinde okuyan kimse ise “azarla” demiş olur. “O halde Rabbin için namaz kıl ve **azarla!**” şeklindeki ifade gerçekten anlamı tamamen bozup nahoş bir şekle çevirir. Bu durumda da ayet, ayet olmaktan çıkar ve kıraat yine bozulur. Bu, lahn-ı celî tabir edilen ve kıraati de manayı da bozan büyük bir hatadır. Namaz için ise durum yine yukarıdaki gibidir.

Üçüncü Örnek: Nasr suresinin ilk ayeti olan *نَسْرُ اللَّهِ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ* ayetindeki *نَسْرُ اللَّهِ* kelimesini *نَسْرُ اللَّهِ* şeklinde okumak.

Nasr suresinin üzerinde yapılan hataların en yaygın olanı bu kelimedeki yapılandır. Bu ayetin anlamı “Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde” (110/Nasr 1) şeklindedir. Böyle iken buradaki “Allah'ın yardımı” anlamına gelen *نَصْرُ اللَّهِ* kelimesi *نَسْرُ اللَّهِ* şeklinde okununca “Allah'ın kelaynak kuşu” anlamına gelecektir. *نَسْرُ* kelimesi “Kerkenes ya da kelaynak kuşu ve kartal” demektir. Bu hatalı okuma ile anlam çok saçma bir şekle bürünecek ve bu okuyuş da lahn-ı celî olduğundan manayı bozacaktır. Bu sure namazda bu şekilde okunsa yine durum birinci örnekteki gibidir.

Burada hatalara ilişkin örnekler çoğaltılabilir. Ancak yapılan tüm hataları zikretmek bu çalışmanın hacmini gereksiz şişireceğinden bu konuda üç örnek vermekle yetiniyoruz.

Kur'an okurken hatadan uzak durmak ve doğru okumak için tecvîd ilmini öğrenmemiz gerekir. Tecvid İbnü'l-Cezerî tarafından “Harflerin hakkını (lazimî sıfatlarını) müstahakkını “arizî sıfatlarını” vererek

harfleri mahreçlerinden (doğru çıkış yerlerinden) çıkarmaktır.” (İbnü'l-Cezerî, 2000c: 7) şeklinde tanımlanmıştır. Tecvîd harfleri mahrecinden ve sıfatlarına riayet ederek telaffuz etmek olunca tecvîdsiz Kur'an okumak diye bir eylemden bahsedilemez. Yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere bir kelimedeki harfler değiştiğinde o kelime ve dolayısıyla ayet değişmekte ve anlam bozulmaktadır. Bu sebeple kıraat alimleri tecvîdin Kur'an için farz olduğunu söylemişlerdir. (Âlûsî, t.y.: 192; Özbek, 2018: 38).

Kur'an okumada yaygın hatalar hakkında bir araştırma yapan Ateşyürek de bu konuya değinmiş ve çalışmasının sonunda Kur'an'ı tilavet edenleri üç gruba ayırmayı mümkün görmüştür. İlk gruba Kur'an üzerinde eğitim almış; talim, tecvidi öğrenmiş, vakıf ve ibtidayı bilip aynı zamanda ayetlerin anlamlarına da riayet eden ilim sahiplerini almıştır. İkinci grup ona göre Kur'an'ı düzgün okuma hususunda gayret gösterse de zorlanan, üçüncü grup ise bu gayreti gösterecek de dillerindeki bir özürden dolayı tam olarak okuyamayanlar veya kendilerini okutacak kimse bulamamış olanlar. (bkz. Ateşyürek, 171-172). Bu grupların ilki ile ikincisi arasına gayretleri sonunda düzgün okumaya yeni başlayan ancak henüz tam meleke kazanmamış olanlar da eklenebilir. Onlar da okumayı bırakırlarsa Kur'an'ı düzgün okumayı unutacaklarından okumaya devam etmelidirler. Hiç bilmeyip okumayanlar ise Kur'an'dan uzak kalandırlar.

Kur'an'ı doğru okumayı kişi hangi durumda ve neyi yapmayı başardığında gerçekleştirecektir? Bu kazanımlar bir tablo halinde verilebilir mi? sorularının cevabını aşağıda bulacağız.

4. Kişinin Elde Edince Kur'an'ı Doğru Okumayı Başaracağı Kazanımlar

İlahiyat fakültelerinde öğrencilerin zorlandıkları derslerin başında Kur'an dersleri gelmektedir. Birçoğu yeterli eğitimi almadıklarından bu zorluğu yaşarken bir kısmı da hangi kazanımları elde edeceğini bilmemekte ve tecvîd kitaplarında uzun uzun anlatılan bu konuları derli toplu bir arada özet bir şekilde bulabilmenin ihtiyacını hissetmektedir. Tarafımıza öğrencilerce defalarca iletilen “Kur'an'ı doğru okumak ve bu dersten başarılı olmak için neleri yapabiliyor olmam gerekir?” sorusunun bir cevabı da olacak mahiyetteki kazanımları şöyle ifade edebiliriz:

Kur'an'ı doğru okumak isteyen biri bunu,

- Harfleri mahrecinden (doğru çıkış yerinden) çıkararak,
- Harfleri telaffuz ederken aslı ve ârizî sıfatlarına riayet ederek,
- Harekeleri seslendirirken *fethalı*, *kesralı*, *dammeli*, *şeddeli*, *sükûnlu* ve *medli* hallerine uygun şekilde doğru seslendirme yaparak,
- Harfleri telaffuz ederken cezimli olanı harekeli, harekeli olanı cezimli ve idğamlı olanı izhar ile, gunneli olanı da gunnesiz seslendirmeyerek,
- Yüzünden doğru anlaşılır ve akıcı bir şekilde *Tahkik*, *Tedvir* ve *Hadr* usulünden birisiyle okuyup bunların ölçülerine riayet ederek,
- Med ölçülerine uymak konusuna riayet ederek,

Medler	Tahkik Usulü		Tedvir Usulü		Hadr Usulü	
Medd-i Tabîî	1	Elif Miktarı	1	Elif Miktarı	1	Elif Miktarı
Medd-i Lâzım	4	“	4	“	2-2,5	“
Medd-i Muttasıl	4	“	3	“	2	“
Medd-i Munfasıl	4	“	3	“	2	“
Medd-i Ârız	4	“	3-2	“	1	“
Medd-i Lîn	3	“	2	“	1	“

olduğunu (Benli, 2015: 81) bilerek,

g. Genel anlamda tecvid kaidelerine riayet ederek,

g.1. *Tenvin* ve *Nûn-i Sâkin* ile ilgili *izhar*, *ihfâ*, *iklâb*, *idğâm-ı bilâ ğunne* ve *idğâm-ı meal ğunne* kâidelerine,

g.2. *İdğâm-ı meal ğunne*, *idğâm-ı misleyn meal ğunne*, *iklab*, *dudak ihfası* ve *sâkin bâ'* dan sonra gelen *mîm* harfinin bulunduğu *idğâm-ı mütecâniseynde*, *gunneyi* göstermek için ilgili harfleri, *1,5-2 Elif miktarı* tutma,

g.3. *İdğâm* yaparken, harflerin *ğunneli* olup olmadığını ve *idğâmın* tam veya nâkis olarak yapılıp yapılmayacağını göz önünde bulundurma; *idğâm-ı misleyn*, *idğâm-ı mütecâniseyn*, *idğâm-ı müteğâribeyn* kurallarına uygun okuma,

- g.4. *İzhâr-ı Kameriyye*'li olan yerlerde *Kamerî* harfle öncesindeki Lâm (ل) harfini ayırarak okuma. (Lâm (ل) harfini harekeli imiş gibi okuyarak nakilde bulunmama. Mesela وَلَا الْآخِرَةَ kelimesini وَلَا الْآخِرَةَ şeklinde nakille okumak gibi bir yanlışla düşmeme,
- g.5. İlgili harflerde Kalkale yapma,
- g.6. Zamiri kuralına uygun olarak çekme ya da çekmeden okuma,
- g.7. Lafzatullâh'ın *Lâm* harflerini tecvîdine riayetle ince veya kalın okuma,
- g.8. *Râ* harfini hükmüne uygun olarak kalın ya da ince okuma, devirli çıkararak mahrecinde *râ*'yı tekrar etmeden (birim zamanda tek *râ*) çıkarma,
- g.9. *Mim* (*Sâkin Mim*) harfini mim-i sakinin hallerine uygun olarak *ğunne*'li, *ihfâ*'lı veya *izhar*'lı okuma ve diğer tecvîd kaidelerine riayet ederek,
- h. Yüzünden okurken kelimeleri, kekelemeden ve tek hamlede akıcı bir şekilde (işlek) okuyarak başarabilecektir.

Bunların her biri detaylandırılarak açıklanabilir. Ancak bu durumda mesele bir arada özet şekilde ifade edilmek yerine tafsilata boğulmaktan kurtulamayan ve belirsizliğe sürüklenen bir yapıya dönüşebilecektir. Bu nedenle detaylı açıklamalara girilmemiştir.

Kur'an'ı daima aynı Mushaf ile okumak, okuyuşunu iyi bilen birine dinletmek, mümkün merteye aynı mekânda ve aynı zaman aralıklarında çalışmak başarıyı olumlu anlamda etkileyecektir. Bu sayılan kazanımları edinen kişi Kur'an okumanın hazzını almaya ve onun fazileti ile donanmaya başlayacaktır. Bu faziletlerden kısaca bahsetmek de faydalı olacaktır.

5. Kur'an Okumanın Faziletlerinden Bazıları

Kur'an okuyan kimse sağlıklı bir okumayı gerçekleştirmek amacıyla gayret gösterirken, elde edeceği kazanımlar ona birtakım faziletleri de getirecektir. Bu faziletler oldukça büyük bir hacim tutacak kadar çoktur. Ancak burada yalnızca Kur'an okumanın yaygın bir şekilde bilinmeyen faziletleri verilerek Kur'an'ı okumaya olan yönelişi teşvik amaçlanmıştır.

a. Sevgili ile Konuşma: Kur'an okumak en sevdiğimiz olan Allah Teâlâ ile konuşmak gibidir. Allah kelâmı olan Kur'an'ın cümleleri diye ifade edilebilecek ayetlerini telaffuz etmek sanki Allah tarafından Cebraîl'e (as), onun ağzından da Hz. Peygamber'e okunuyormuşçasına ayetleri kendi sesine kanına canına bürümektir. Bir de okunan Kur'an lafızlarının manası anlaşılabilirse işte bu durumda adeta Allah ile bir konuşma gerçekleşir. İnananlardan kime sorarsak soralım en çok Allah'ı sevdiğini, ona en sevgili olanın ancak Allah olduğunu söyleyecektir. Bu işte samimiyet sevdiği ile konuşma arzusunu da birlikte getirecektir. Kur'an okuma arzusu bir nevi bu iddiada samimi olmanın bir göstergesidir. Konuşulan büyük fazilet sahibi (62/Cuma 4) konuşma metni de faziletin ifadeye döküldüğü kelimeler olunca sevgili ile konuşma kişiyi en büyük hazzı ve fazileti kazandıracaktır.

Kur'an Allah'a en sevimli olduğu için onu okuyanın da Allah'ın sevgisine mazhar olması umulur. Çünkü hadiste de buyrulduğu üzere "Kur'an Allah'a semalardan, arzdan ve onlardakilerden daha sevimlidir." (Dârimî, t.y.: II/141; Suyûtî, 1978 IV/102; Karaçam, 1976: 79).

b. Kur'an ile Daima Üstün Olma: Kur'an okumak ona gönül bağlamak, insanı her daim Kur'an'a ve onu gönderen Allah Teâlâ'ya daha da yaklaştırır. Kur'an sözlerin en üstünüdür, çünkü en üstün olanın sözüdür. Zira Tevbe suresinde "Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah yegâne üstündür, çok güçlüdür, (sonsuz ve sınırsız) hikmet sahibidir." (9/Tevbe 40) buyrulmuştur. Bu üstünlüğü Kur'an ile yaşamak oku bir hayat düsturu haline getirmek, çokça okumak ve günlük hayatın bir parçası yaparak daima sabah akşam okumak onu okuyanı yücelterek hikmet sahibi Rabbine yaklaştırır.

Kur'an edebî ve ebedî bir mucizedir. Mucizenin bir anlamı da "bir şeyden aciz kalmak ve bir kimseyi veya bir şeyi aciz bırakmak". (Bkz. İbn Manzûr, 1997: V/570; Râzî, 1995a: I/174; Ahmed b. Fâris, 1979: IV/232; el-Kâdî, XV/197) demektir. Edebî söz sanatında, üslup ve ahenginde yine engin ve derin bilgilerinde diğer tüm sözleri aciz bırakan Kur'an'ı, (Aydın, 8(1), 2010: 47) okuyanlar da ondan aldıkları feyz ile başkalarını kendi üstün makamlarına, ilim ve irfanlarına ulaştırmaktan aciz bırakırlar. Kur'an ile konuşan altta kalmaz. Kur'an kendini okuyanı lafızda bırakmayıp derin manasına çeker. Üslubuna

hayran kalanlar onu hitaplarına ve yazdıkları kitaplarına baş tacı, en derin hissiyatın engin bir huşû ile hissedildiği gönüllerine feyiz kaynağı yaparlar.

c. Kur'an'ın Cennete Delil Olması: Kur'an okuyan, onun bir hidayet rehberi (2/Bakara 2) olması sebebiyle rehberin kendisini götüreceği cennete gider. Hz. Peygamber (sas) “Dikkat edin! Kim Kur'an-ı Kerimi öğrenir, öğretir ve içindekilerle amel ederse ben onu cennete sevk ederim ve Cennet için delili olurum.” (el-Hindî, 1895: 1/531) buyurmuştur. O'nun delil olması Kur'an ile cennete çağırmasıdır. Çünkü O'nun görevi ancak vahyedilen Kur'an'ı tebliğdir. Dolayısıyla insan bu tebliğe uyduğu takdirde kendisini cennete götüreceği delile tutunmuş olur.

Kur'an'ın delil olması ayrıca onun şefaathane de olmasıyla da ilişkilidir. Kur'an'ın şefaati öyle büyük bir şefaattir ki bir başka şefaathane edici Allah izin verdikten sonra Onun kadar faziletli bir şefaathane olamaz. Hz. Peygamberi faziletli ve en üstün kılan yine bu Kur'an'dır. Nitekim hadisi şerifte “Allah Teâlâ'nın katında Kur'an'dan daha faziletli bir şefaathane yoktur. Ne bir peygamber ne melek ne de ondan bir başkası.” (Gazâlî, t.y.: I/281) buyrulmuştur. Allah dilemeden ve izin vermeden kimse şefaathane edemez. (2/Bakara 255). Kur'an'ın şefaati kendisini okumaya devam eden ve ondaki emirlerden olan namaz, zekât vb. amelleri işleyenleri Allah'ın mükafatını eksiksiz ödeyip fazlından ziyadesi ile vereceği ebedi kazançlara (cennet nimetlerine) (35/Fatır 29-30) ulaştırmasıdır.

Kur'an'ın faziletleri bu çalışmanın hacmine sığmayacak kadar çoktur. Burada konu genelde kitaplarda yazılmamış olan birkaç farklı tarafı ile ele alınmaya çalışılmıştır. Buradaki verilenler dışında farklı boyutları ile bu konuda daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenler Kur'an'ın faziletine dair hazırlanmış müstakil eserlere müracaat edebilirler.

Buraya kadar bahsettiğimiz Kur'an okuma, kıraat ve tilavet anlamıyla daha çok lafzî doğru okumaya yönelik olarak Kur'an okumanın birinci basamağını teşkil eder. Kur'an okumaktan gaye asıl itibariyle onu anlamak, üzerinde düşünmek ve tedebbür ile tezekkür etmektir. Onu doğru okuduktan sonra anlamaya yönelmek en doğrusu olacak ve bu sayede kişi Kur'an'ın bilgisini kuşanarak Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmış olacaktır. Bu bir süreçtir. Bu sürecin ilk adımı bu bölümde kısmen anlattıklarımızla ilgilidir. Nitekim yanlış okuma ile doğru anlamaya ulaşacağını sanmak yanlış dolmuşa binip eve ulaşmayı sanmak gibidir.

B. KUR'AN'IN ANLAMAK İÇİN OKUNMASI (TEDEBBÜR, TEZEKKÜR)

Anlama söz konusu olduğunda Kur'an anlama eyleminin nesnesidir. İnsan anlama kabiliyeti ile yaratılmıştır. O, doğduğundan itibaren tabiatı gereği etrafındaki varlıkları anlamaya çabalar. Kur'an ile muhatap olan insanın onu anlamaya yönelmesi bu durumda tabii bir eylemdir ve insan bundan zaten kurtulamayacaktır. Ancak onu doğru anlaması için insanın, Kur'an'ı doğru okuması gerekir. Anlamak “bir sözcüğün belirttiği, düşündürdüğü şey” (Akarsu, 1994: 22) olunca önce Kur'an kelimelerini doğru okumak, onların belirttiği mana üzerinde düşünmek ve daha sonra onları bir bütünlük içerisinde anlamaya gayret etmek lazımdır.

Kur'an öncelikle bir dil ile ifade edilmiş bir metin olduğu için onun dili olan Arapça'nın bilinmesi gerekecektir. Çünkü “Kur'an'ı anlamak demek, bir dili, Arapça olan o dille ifade edilmiş bir kelâm'ı anlamak demektir. (Cündioğlu, 1995: 47). Dil ve üslubu ile müciz ve mu'ciz oluşu ile muhkem ve müteşabihî, temsil ve mecazları ile üzerinde ciddi bir tedebbür ve tezekkürü gerektirse de Kur'an'ı anlamak bir zarurettir.

1. Kur'an'ı Anlamanın Gerekliği

Kur'an'ı okumaktan maksat anlamak ve öğüt almak olduğu için kıraat ve tilavet etmek üzere onu doğru okumakla yetinilmemesi ve ayetler üzerinde tedebbür edilmesi bir gerekliliktir. Kur'an anlaşılmalıp ondan öğüt alınmayacaksa, doğru okunmakla yetinilip lafızda kalmıyorsa onun inzal edilme gayesine elbette ulaşamayacaktır. “(Ey Muhammed!) Sana mübarek kitabı ayetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.” (38/Sâd 29) ayeti bu hakikati ifade etmektedir. Demek ki Kur'an'ın bu gayesine ulaşmak için onu anlamak gerekmektedir. Kur'an'ı anlamak onun rehberliğine tabi olmak, onu hayata geçirmek ve yoluna uyarak yaşayan Kur'an olmak için gereklidir.

2. Kur'an'ın Anlaşılabilir Bir Kitap Oluşu

Kur'an'ın anlaşılması belli bir akli ve ilmi olgunluğu (bkz. (1974: 51-52; bkz. Yüksel, 2017; 54) gerektirse ve anlaşılmasında birtakım zorluklarla karşılaşılrsa da Kur'an anlaşılır bir kitaptır. “Doğrusu biz öğüt ve ibret alınsın diye Kur'an'ı kolaylaştırdık” (54/Kamer 17) ayeti onun anlaşılabilir bir kitap oluşunun en önemli delillerinden biridir. Kur'an'ı anlama konusunda doktora çalışması yapan Yüksel, konuyu tartışırken Bûhindî'den yaptığı nakille özetle Allah'ın kullarına manası kapalı ve anlaşılmaz ifadelerle hitap etmeyeceğini, Kur'an'ın bütün insanlara indiğini, ondaki ayetlerin hem mübîn hem de beyan edici olduğunu kaydetmiştir. (Bûhindî, 2004: 11-12; Yüksel, 54). Kur'an elbette ki hem açık hem kolay hem de bazı ayetleri diğer bazılarını açıklayan bir kitaptır. Ancak her okuyan kendi akli ve ilmi seviyesine göre mutlaka Kur'an'dan bir şey anlayabilecekse de onun manaları en basit düzeyde bir anlamayla tükenmez. Bir kelam ne kadar açık ve anlaşılır olursa olsun her anlayan ondan kabı kadar alacak ve kabiliyeti kadar onu idrak edecektir. İlimde derinleşmiş kimselerin anlaması ile daha işin başında olan talebelerin veya bu seviyeye ulaşmamış avamdan kimselerin Kur'an'ı anlamaları ya da Kur'an'dan anlamaları bir olmaz. Kur'an'ın muhatabından istediği, anlamak için okumaktan başka tezekkür etmesi yani onun manası üzerinde ince ince düşünmesi ve bilenlerle bu anlamlar üzerinde fikir alışverişinde bulunmasıdır. Kur'an'da tezekkürün kök hali olan zikir birçok manasının yanında bizzat Kur'an ve beyan anlamlarına da gelmektedir. (Bkz. el-Kefevî, 1287: 337-338). Bu da göstermektedir ki, Kur'an'da sürekli vurgulanan tezekkür, onun daha iyi ve doğru anlaşılması için gayrete, üzerinde düşünmeye ve tefsir edilip anlaşılmasına yönelik bir zarureti çağrıştırmaktadır.

Kur'an'ın tezekkürü onun tefsir edilmeye olan ihtiyacına da vurgu yapmaktadır. Zerkeşî (ö. 794/1392) ve onu takip eden Suyûti (ö. 911/1505), Kur'an'ın ince manaları veciz bir şekilde ifade edebildiğini, maksadının anlaşılması için bazen önbilgi gerektiğini ve onun kavramlarının kiminin mecaz, kiminin müşterek ve bir diğer kısmının da çoklu anlamlara delalet edebildiğini gerekçe göstererek Kur'an'ın tefsirine ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Yine Kur'an'ın Arapça olması en harika dil ve edebiyat (belagat) inceliklerini barındırması da onu daha iyi ve doğru anlamak için bu ilimleri bilenlerin açıklaması gerektiğinin bir göstergesi olarak saymışlardır. (Zerkeşî, 2006: 22; Suyûti, II/223; Zerkânî, 1995: II/10).

Kur'an açık bir Arapça ile ve ilk muhatapları Arapların en fasih oldukları bir zamanda indirilmesine rağmen onlar birçok meseleyi Hz. Peygamber'e (sas) sormak durumunda kalmışlar, ilk kez duydukları salat ve zekât gibi bir kısım kelimelerin zahiri anlamlarını ve hükümlerini bilmediklerinden ancak O'nun (sas) açıklamalarıyla öğrenmişlerdir. (Bilmen, 1973b: I/107). Özellikle Kur'an dili olan Arapçanın gramer ve edebiyat özelliklerine vakıf olmayan hele hele de bu dili hiç bilmeyen kimselerin anlamaları için mutlaka açıklamaya ihtiyaç vardır.

Tarihi bir sürece müdahale ederek inen Kur'an'ın on beş asır sonra bütün metninin bir arada ve lafız mana olarak anlaşılmaya çalışılması onun tarihsel tarafının hiç dikkate alınmaması da Kur'an'ın anlaşılmasında Kur'an dışı bir sebep olarak zikredilebilir. (Bkz. Öztürk, 2003: 6(4) 83).

3. Kur'an'ın Harekete Geçirmesi

Kur'an'ın ilk muhatabı olan ve okuduğunda onu anlayan peygamber sanki bir öğrenci hocasıyla konuşup ondan bir şeyler öğreniyor ve o anda söylediği şeyleri hemen uyguluyormuşçasına hareket ediyordu.

Ebû Abdullah Huzeyfe b. Yemân (ra) şöyle der: “Bir gece Hz. Peygamber'in (sas) arkasında namaz kıldım. Bakara suresini okumaya başladı. Ben içimden herhalde yüz ayet okuyunca rükû eder, dedim. O yüz ayetten sonra da okumaya devam etti. Ben yine içimden bu sure ile namazı bitirecek, dedim. O yine devam etti. Bu sureyi bitirip rükû eder dedim, etmedi. Nisâ suresine başladı; onu da okudu. Sonra Âl-i İmrân suresine başladı; onu da okudu. Ağır ağır okuyor, tesbih ayetleri gelince tesbih ediyor, dilek ayeti gelince dilekte bulunuyor, istiâze ayeti geçince Allah'a sığınyordu. Sonra rükûa gitti...” (Müslim, 1329: Müsâfirîn 203). Bu hadisin son kısmındaki “ağır ağır okuyor” kısmı Kur'an'ın harekete geçiren olması için okumanın nasıl olması gerektiğini, “tesbih ayetleri gelince tesbih ediyor” kısmı tesbih ayetlerinde durup nafilâ namazlar ve sair zamanlarda okunduğunda tesbih ayetlerinde sübhanallah diyerek Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih, mükemmel sıfatlarla muttasıf oluşunu ikrar ile tesbih etmenin gerekliliğini, “dilek ayeti gelince dilekte bulunuyor” kaydı dua ve dileklerin Kur'an'da uygun yerde daha makbul olduğunu, “istiâze ayeti geçince Allah'a sığınyordu” ifadesi ise azap ayetleri okununca veya Allah'ın

cezasının kuvvetli olduğunu haber veren ayetler okununca Allah'a sığınmanın, güven ve emniyet temin edeceğini çağrıştırmaktadır. Kur'an'ı okurken ayetlere manasına göre bu şekilde mukabelede bulunmak durağan hayatı aktifleştirdiği gibi, okunan Kur'an'ın ikab ve azap ifadeleri ile karşılaşıldığında hüzünlenmek ya da müjde ayetlerinde neşe ve huzur hissetmek hayatı hareketlendirmektedir, denebilir. Bu da bir nevi Kur'an'ın harekete geçirmesi olarak isimlendirilebilir.

4. Kur'an'ın Muhkem ve Müteşâbihi ile Ayetlerinin Birbirine Bağlı Olması

Kur'an'ın bir kısım ayetleri muhkem diğer bir kısım ayetleri ise müteşâbihtirler. “Sana Kitab'ı indiren odur. Onun bir kısmı muhkem ayetlerdir. Onlar Kitab'ın anasıdır. Diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar fitne çıkarma isteği ve tevîl etme gayreti ile müteşâbih olanın peşine düşerler. Oysa onun tevîlini ancak Allah bilir. Bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler: Biz buna inanırız. Hepsi de Rabbimiz katındandır, derler. (Bu inceliği) yalnız akliselim sahipleri düşünüp anlar.” (3/Al-i İmran 7) ayetindeki muhkem kelimesi korunmuşluk ve sağlamlığı (Başoğlu, 2006: XXXI/42), ifade ederken, müteşâbih ise “benzeşen, biri diğerinden ayırt edilemeyecek kadar birbirine benzeyen” (Yavuz, 2006: XXXII/204) anlamını taşır.

Alimler bu iki kavrama farklı manalar vermişlerdir. Ancak anlaşılarda beyana ihtiyaç hissedilmeyen (Suyûtî, II/3) muhkem kavramını burada konu etmeyeceğiz. Müteşâbihe verilen anlamlara gelince, bunlar arasında “aralarında bir tenakuz olmaksızın mana ve kelimeleri itibarı ile bir kısmı bir kısmına benzeyen, bir kısmı diğer bir kısmını tasdik eden, bir kısmı bir kısmına gönderme ve atıflarda bulunan” (bkz. Taberî, 2001: XXI/279; İbnü'l-Cevzî, 1384: V/262) gibi anlamlar vardır.

Kur'an ayetleri birbirine aralarında tenakuz (zıtlık) bulunmadan benzediği için okunan ayetler Kur'an bütünlüğü içerisinde okunmalıdır. Yine Kur'an kelimeleri birbirine benzediği için bir yerdeki ayette anlaşılmaz görünen kısmın anlamı diğer bir ayette aynı konudaki kelimelerin katkısıyla açıklığa kavuşacaktır. Bir kısım ayetler diğer bir kısma göndermede bulunurken bazen bir yerde kısmen değinilen bir konuya diğer bir yerde daha geniş yer verilmiş olmaktadır. Kur'an'ın muhkem ayetleri Kitab'ın ana iskeletini oluştururken müteşâbih ayetleri ile Kur'an yukarıda saydığımız üç anlamda da birbirine bağlıdır.

Müteşâbihliği örnek üzerinde izah edecek olursak Kur'an'da müteşâbih kabul edilen “rûh” kelimesi, kimilerince Cebrail (as) (Taberî, XV/70-71; İbn Aşûr, XV/197; Yüksel, 140, kimilerince herhangi bir melek (Taberî, XV/71), diğer başkaları içinse melekten daha büyük bir rûhânî varlık veya Kur'an (Zemahşerî, 1407: III/548) anlamına gelirken kimine göre rûh'un en doğru anlamı “hayat kaynağı”dır. (Râzî, 1278b: XXI/85). Hatta bu kavram için -reddedilmiş bir görüş olsa da- rûh ile İsa (as), kastedilmektedir (Kurtubî, 2006: XIII/167) diyenler dahi olmuştur.

Ayetin “Sana *rûh* hakkında soru sorarlar. De ki: *Rûhun* ne olduğunu ancak Rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.” (17/İsrâ 85) şeklindeki mealine bakarsak bize göre de rûhun, “insanı canlı varlık yapan, bedeni yöneten mânevî cevher” (Karaman v.d., 2012: III/516-518) olduğunu söyleyenlerin görüşleri isabetli görünmektedir. Bu ayete verilen farklı manaların tamamı aynı kavramın Kur'an'da geçtiği bağlı kavramların anlamlarıdır.

Müteşâbih kelime için ikinci örneğimiz ise “sûr” kelimesidir. Bu kelime de müteşâbih kabul edilmiş ve kimileri sûr için kelime anlamından hareketle “ceylan veya farklı hayvanların boynuzlarından elde edilen, üflendiği zaman kalın ve güçlü ses çıkaran, insanları toplanmaya çağırmak için bir vakitler kullanılmış olan, boynuzdan mamul bir borudur, demişlerdir. (Reşid Rıza, 1947: VII/531). Bazıları sûr'un, dünyanın ahir ömründe sadece kötü insanların kaldığı bir demde Allah'ın emri üzere İsrail adlı meleğin uzun süre üfleyerek yerde ve gökte bulunan herkesi korkuya boğacak olduğu hayvan boynuzu/boru anlamına geldiğini söylemişlerdir. (İbn Kesîr, IV/615; Şevkânî, IV/204; 'Îcî Şîrâzî, 2004: III/232; İbn Atiyye, IV/272). Diğer bazıları ise sûr kelimesini “suver” şeklinde vâv'a hareke vererek okumuşlar ve üflemeyi “suretlere ruh üfleme şeklinde izah etmişlerdir. (Elmalılı, 1979: V/3707).

“Kıyamet günü sûra üflenecek ve o zaman Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunan herkes tarifsiz bir korkuyla düşüp ölecektir. (Sûra ikinci defa üflenip diriliş gerçekleştiğinde ise herkes boyun bükmüş bir halde) O'nun huzuruna çıkacaktır.” (27/Neml 87) mealindeki ayete baktığımızda ise

kemikten olup olmadığını bilemesek de üflendiğinde ses çıkararak ve sesi duyanların korkup öldüğü ve ikinci defa duyunca o sesle diril(til)diği bir alettir. Ancak ölüye sesini duyuran bir aletin manevi bir özelliğe sahip olduğu düşüncesi de akla gelmektedir. Bu kavramın bağlı olduğu ayet En'âm suresinin 73. ayetidir. Burada da ifade "...sûra üflendiği gün..." şeklinde aynı anlamda geçmektedir. Ancak "suver" şeklinde vâv ile okunursa o zaman anlam yukarıda da değindiğimiz gibi "suretlere (ölü bedenlere) üflenen ruh ve hayat" anlamında anlaşılabilir.

Müteşâbih bu anlamda Kur'an ayetlerinin fesahat ve belagatte de birbirine benzediğini ifade eder. Örneğin Hz. Musa'nın kıssası Kur'an'ın birçok yerinde zikredilmiş, fakat fesahatte hepsi eşit ve biri diğerine benzemektedir. (Râzî, 1278b: XIII/255-56). Yine Kur'an'ın müteşâbih olması sağlamlıkta, hakkı ve doğruyu göstermede, yaratılmışların menfaatlerine uyumda, fesahatte, lafızlarının tenasübü ile i'cazında ve nazmındaki ahenkte ayetlerinin birbirine benzemesi demektir. (Âlûsî, 1994: XVII/17). Bu bağlantılar ve bu anlama (şekilleri) biri birine zıt değil, aksine birbirini tamamlar mahiyettedir. (Bkz. Beroje, 2013: (22) 543).

5. Kur'an'ın Mesânîsi ile Devamlı ve Müstesnâ Kılması

Kavram olarak mesânî kelimesi tesniye (ikilik) anlamında olan senâ'dan veya istisna anlamında olan senâ'dan da türemiştir. Anlamı mesnâ şeklinde kullanıldığında bükülmek, katlanmak, kıvrılmak veya tekrar edilmek suretiyle ikilenen veya başka bir şey eklemekle takviye edilen veya çeşitlendirilen şey demektir. Bu kavram iki, ikişer, ikili, mükerrer, bükülü, te'kid edilmiş, muhkem, büküm(lü), büküm yeri kat olan, katlı, kıvrım(lı), kıvrak, manalarına gelmektedir. (Zemahşerî, VI/58; Taberi, XXI/280; İbnu'l-Cevzî, V/262).

Kur'an'ın kıssaları, hükümleri, emir ve nehiyleri, va'd-vaiddi ve öğütleri mükerreren tekrar edilmektedir. İşte Kur'an bu birbiri ile insicâm halinde olan hakikatleri tekraren dile getirmesi harikulade bir üslup oluşturmaktadır. Kur'an'ı sürekli okuyan kimse bu sayede hak yolda daimî olarak ilerlediğini ve kemâl yolculuğunu tamamlayınca müstesna bir şahsiyet olacağını hissederek kabına varılmaz hazlar duyar. Müstesna ahlaka sahip olanlar Kur'an'ın ahlakıyla ahlaklananlardır.

"Allah, kendi içinde uyumlu, *gerçekleri tekrar tekrar dile getiren* bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra yine Allah'ı anmaya yönelerek bedenleri ve kalpleri huzura kavuşur. İşte bu kitap, Allah'ın bir rehberi olup dilediği kimseyi onunla doğruya yönlendirir; ama Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur." (39/Zümer 23) mealindeki ayetin insana fark ettirdiği hakikat budur.

Kimi müfessirler mesânî kelimesine farklı bir anlam yükler ki, buna göre kelime, Hak Teâlâ hariç, eşya ve olguların Kur'an'da çift bir şekilde yer aldığına delalet eder. Emir-nehiy, umum-husus, mücmel-mufassal, semâvât-yer ahvali, cennet-cehennem, karanlık-aydınlık, levh-kalem, melekler-şeytanlar, arz-kursi, va'd-vaiddi, havf-reca vb. gibi. Bunun hikmeti Allah'ın birliğini vurgulamak O'ndan başka her şeyin çift olduğunu ve her şeyin zıddıyla kaim olduğunu bildirmektir. (Râzî, b: XIII/256; Beroje, 545) Buna göre Zemahşerî'nin yukarıda verdiği "tekrar" anlamı daha doğru ve isabetli kabul edilebilir.

Kur'an bu bakışla okunduğunda görülecektir ki, birçok kıssa, konu veya hakikat, bazen aynı, bazen benzer, kimi zaman da farklı ifade ve üslupla çeşitli ayetlerde tekrar etmektedir. Bu tekrarların her birinde bir başka güzellik, bambaşka bir fesahat ve belâgat vardır. İşte Kur'an kendisini okuyanı, 'mesânî'si ile daima bu güzelliklerde dolaştırır ve hem dünyasını hem de ahireti mamur eder. Nihayet Peygamberlere komşu olacak olan müstesna kimseler arasına katılan insan Kur'an ile bu eşsiz yolculuğunu cennette tamamlar. Kur'an'daki Peygamber kıssalarının tekrarı da bir anlamda bu hikmete matuf bir düşüncüyü terennüm ettirmektedir.

SONUÇ

Kur'an'ın okunması ve anlaşılması ile ilgili olarak mevcut literatüre bir nebze de olsa katkı sağlayacak mahiyette hazırladığımız bu çalışmada onun hem lafzî hem de tedebbürî anlamda okunması üzerinde durulmuştur.

Kur'an'ın okunması onun lafzının doğru telaffuz edilerek harflerin mahreç ve sıfatlarına riayetle başlayarak tedebbüre ve teemmüle varan anlama yolculuğu ile devam eder. Onun doğru okunması ibadet ve salih amel olarak bir gerekliliktir. Elbette doğru okumakla iş bitmediği gibi kıraat ve tecvîd ilimlerinin muhtevası ile onu okumak Kur'an'ı okuma sürecinin ancak başlangıç adımını oluşturabilir. Bu hiç azımsanamayacak kadar önemli bir adımdır.

Kur'an'ın okunması söz konusu olunca çok çeşitli okumalardan söz edilebilir. Bu çalışmada tümünü ele alamadığımız söz gelimi sevap almak için bir nafîle ibadet olarak okumak, hatim yapmak, hafızlık ya da ezber amacıyla okumak, bazı konuları araştırmak için okumak ve bir cemiyette aşır mahiyetli okumak ilk akla gelenlerdir.

Kur'an okuma konusu olarak ele alınıp üzerinde durulacak birçok farklı okuma türü vardır. Bunlar arasında da teberrük ve şifa için okumak, temsili okuma, ölümlere okuma, hafızlık ve ezberleri kuvvetlendirme için okuma, mukabele okuma, konulu okuma ve Kur'an metnini tercüme etmeye yönelik okuma türleri sayılabilir. Kur'an okumanın herhangi bir türünde Kur'an'a yönelmek ne amaçla olursa olsun asıl amaç Allah'ın rızasını kazanmaktır.

“Kur'an'ın okunması da neymiş Kur'an anlamak ve yaşanmak için inmiştir” söylemi yanlıştır. Kur'an'ın okunması ve anlaşılması bir bütündür. Kur'an doğru tilavet edilmeli, devamla anlaşılmalıdır. Kur'an'ın yaşanması ondan ve beraberinde sünnetten çıkarılan ahkam ile olur. Bu hükümler belli bir usûl çerçevesinde alanında uzman ve işin ehli âlimler tarafından çıkarılmış olmalıdır.

Kur'an lafzıyla ibadet edilen bir kitap olduğu için doğru telaffuzla okunmalı, bir hayat rehberi olduğu için de anlaşılmalıdır. Kur'an anlaşıldığı ölçüde kişinin ahlakına yansıtacak ve onun hayat akışını değiştirecektir.

Kıraat ilminin ve tecvîdin varlığı, Kur'an'ın lafzının doğru okunmasının bir gereklilik olduğunun delili sayılır. Tarih boyunca Müslümanlar küçükten büyüğe her kademedede Kur'an okumaya önem vermiş, onu daima tecvîd ile okumuşlar ve sonrakilere öğreterek doğru okunmasını sağlamışlardır.

Kur'an'ı anlama konusunda Kur'an'ın kendi yapısından, dilinden ve üslubundan kaynaklanan birtakım sorunlar bulunmaktadır. Arapçayı iyi bilen ve yetkin müfessirlerce Kur'an tefsir edilmeli ve anlamak isteyen herkesin anlamasına uygun bir hale getirilmeye çalışılmalıdır.

Kur'an'ın okunmasının ve anlaşılmasının ayrı şeyler gibi görünse de bir bütünün biri başlangıç diğeri ise tamamlayıcı iki unsuru oluşu onun asli itibarıyla ise biri diğerinden ayrılmaz bir bütün olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Kur'an'ın güzel bir üslupla, okunma kaidelerine riayet ederek okunmasının, hayret verici ifadeleri üzerinde durulmasının, bunlar üzerinde düşünülerek doğru anlaşılmasının, bu sayede kalplerin onunla harekete geçirilmesinin onun okunması ve anlaşılması konusunda en nitelikli tavır olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

Kur'an-ı Kerim.

Abdulbaki, M. F. (1949). *el-Lü'lüü ve'l-Mercan*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî.

Abdulfettâh Abdülganî el-Kâdî. (1375/1955). *el-Budûru'z-Zâhira fi'l-Kırâati'l-Aşerati'l-Mütevâtira*. Kahire: Matbaatü Mustafâ el-Halebî.

Aclûnî, İ. b. M. (1985). *Keşfu'l-Hafâ'*. (nşr. Ahmed el-Kalâş). (I-II). Beyrut.

Ahmed b. Fâris. (1979). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Thk. A. M. Hârûn, Beyrut.

Ahmed b. Hanbel, E. A. (1416/1995). *Müsned*. (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.). Beyrut.

Akarsu, B. (1994). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Ali el-Kârî. N. A. b. S. (1948). *Minâhu'l-Fikriyye bi Şerhi'l-Mukaddîmeti'l-Cezeriyye*. Mısır.

Âlûsî, Şihâbuddin es-Seyyid Mahmud. (1415/1994). *Ruhu'l-Meânî fi't-Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*.

- Ateşyürek, R. (2011). "Kur'an Tilâvetinde Yaygın Hatalar", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 31. Samsun.
- Aydın, H. (2010). "Meydan Okumaları Bakımından Kur'an Mucizesi". *Kelam Araştırmaları*. 8, (1).
- Başoğlu, T. (2006). "Muhkem". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara.
- Benli, A. (2015). *Hafız Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvid Kuralları*, Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Beroje, S. (2013). "Kur'an'ın, Kur'an'ı Açıklama Usulü" Adlı Çalışmayla İlgili Bir Değerlendirme. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. (22).
- Bilmen, Ö. N. (1970). *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul: Bilmen Basım Evi.
- Bilmen, Ö. N. (1973). *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirîn*, İstanbul: Bilmen Basım Evi.
- Bühindî, M. (2004). *et-Te'sîru'l-Mesîhiyyu fi Tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru't-Talîa.
- Cündioğlu, D. (1995). *Kur'ân'ı Anlama'nın Anlamı*, İstanbul: Tıbyan Yayınları.
- Dârimî, A. B. A. (t.y.). *Sunen-i Dârimî*. (y.y.).
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman Kâfiyeci. (1974). *Kitâbu't-Teysîr fi Kavâidi İlmi't-Tefsîr*. Çev. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: AÜ. İlahiyat F. Yayınları.
- Ebû'l-Bekâ, Kadı Eyyûb b. Musa el-Kefevî. (1287). *Külliyât-ı Ebi'l-Bekâ*. İstanbul.
- Gazalî, Ebû Hâmid Muhammed. (t.y.). *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn*. Mısır.
- Halebî, İ. (1973). *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağîr*, Çev. Hasan Ege, İstanbul.
- <https://www.youtube.com/watch?v=qaHcGfvqVHE> E.T. 01.09.2019.
- İbn Atıyye. (1395). *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Muhammediye.
- İbn Manzûr. (1997). *Lisânu'l-Arab*, Beyrut.
- İbnu'l-Cevzî. (1384). *Zâdu'l-Mesîr*. Dimeşk.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşkî. (1350). *Muncidü'l-Mukriîn ve Murşidu't-Tâlibîn*. Kahire.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebi'l-Hayr b. Muhammed. (2001). *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvid*. Thk. Gânim Kaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebi'l-Hayr b. Muhammed. (2000). *Mukaddimetu'l-Cezeriyye*. Haz. Sadi Çögenli.
- İsam M. (t.y.). *el-Vâdih fi Ahkâmî't-Tecvid, Teysîru'r-Rahmân fi Tecvidi'l-Kur'an*, Ürdün.
- Kâdî Abdulcebbar, (t.y.). *el-Muğnî*. Haz. M. el-Hudârî, M. Kasım, Mısır.
- Kara Ö. (2007). "Râgıb el-İsfahânî" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.
- Karaçam, İ. (1976). *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları.
- Karaman, H., Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, vd. (2012). *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları.
- Karaman, H. Ali Bardakoğlu ve H. Yunus Apaydın (1998). *İlmihal*, İstanbul: DİB Yayınları.
- Mavsîlî, D. İ. (1969). *El-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Kahire: Matbaatü'l-Halebî.
- Müslim, İbn Haccac el-Kuşeyri. (1329h). *Sahih-i Müslim*. Müsâfirîn 203. Kahire: Dâru't-Tıbbâti'l-Âmire.
- Müttakî el-Hindî. (1895). *Kenzu'l-Ummâl*. Kahire: (el-Müsned' in kenarında).
- Özbek Ö. (2018). *Özet Tecvidim (Kur'an Okumaya Ait Temel Kurallar)*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Öztürk, M. (2003). "Tefsirde Usûl(süzlük) Sorunu". *İslâmiyât*. 6(4). İstanbul.
- Râgıb el-İsfahânî. (2001). *el-Mufredât fi Garîbi'l Kur'ân* Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir. (1995). *Muhtârü's-Sihâh*. Thk. H. Mahmut. Beyrut.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hasan. (1278). *Mefatihü'l-Gayb*. Kahire.
- Reşid Rıza. (1947). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm (Tefsîru'l-Menâr)*, (I-XII).
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir. (1979). *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. (I-II). Beyrut.
- Şenat F. A. (2016). "Kur'an Okuma ve Tecvid Dersinin İşlenişine İlgili Bir Araştırma", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 42. Konya.
- Taberî, Muhammed İbn Cerir, (2001), *Camiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru Hecer.
- Yavuz, Y. Ş. (2006). "Müteşâbih". *DİA*. İstanbul.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. (1979). *Hak Dîni Kur'ân Dili*. yy. (I-X). İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Yazıcı, S. (2004), *Temel Dinî Bilgiler*, Ankara: DİB Yayınları.
- Yüksel, M. B. (2017). *Kur'an'ı Farklı Anlama ve Nedenleri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Amr b. Ahmed Cârullah. (1407). *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl*. 3. Bs, (I-IV). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî.

Zerkânî, M. A. (1995). *Menâhîlu'l-Îrfan Fi Ulumi'l-Kur'ân*, Thk. Fevvez Ahmed Zumerli, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh. (2006). *el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'ân*, thk. Ebu'l-Fadl Dimiyâtî, Kahire: Dâru'l-Hadîs.

